Ғалла экинларида буғдой трипсига (haplothrips tritici kurd) қарши янги инсектицидни қўллашнинг биологик самарадорлиги

Qurolova Zahroxon Rustamboy Qizi
Tillayeva Shabnam Elchiboy Qizi
Toshkent davlat agrar universiteti talabalari

Аннотация. Ушбу мақолада буғдойнинг сўрувчи зараркунандаси буғдой трипси (*Haplothrips tritici Kurd*) нинг ғалла майдонида тарқалиши ,зарари, ва уларга қарши курашишнинг долзарблиги. Супер-пауер, 25% эм.к. кимёвий препаратларининг самарадорлигини аниқлаш мақсадида Тошкент вилояти Қибрай тумани “Агросаноат мажмуида хизматлар кўрсатиш маркази” давлат унитар корхонаси уруғлик ғалла навларининг нав тозалиги аниқлаш тажриба майдонингда кузатув ишлари олиб борилди ва олинган натижалар асосида хулоса ва таклифлар берилган.

Калит сўзлар: Буғдой трипси, кузги ғалла экинлари, буғдой, бошоқ, личинкалар, вариантлар, биологик самарадорлик.

Кириш. Бошоқли дон экинларига 300 турдан ортиқ зараркунанда ҳашаротлар ёпирилиши аниқланиб, келган бўлиб шундан 30 турдан кўпроғи хавфли зараркунанда хисобланиб. Ушбу зараркунандалар ҳар йили камида 15-20% гача, об-ҳаво уларнинг ривожланиб кўпайиши учун қулай келган йиллари эса 40-45% гача ҳосилни нобуд қилибгина қолмай етиштирилаётган доннинг сифати кўрсатгичларини ёмонлашувига олиб келиб натижада эса бундай доннинг озиқ-овқат саноати ва исътимол учун яроқсиз бўлиб қолишига сабаб бўлмоқда.

Республикамизда 2021 йилда 1 миллион 38 минг гектар майдонга ғалла экилган. Ўртача ҳосилдорлик гектарига 47–50 центнер бўлиб турди.

Республикамизда қишлоқ хўжалиги соҳасида олиб борилаётган ишлар, жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжаликлигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5853-сон Фармони ижросини таьминлаш, хусусан давлат буюуртмаси асосида бошоқли дон етиштириш амалтётини бекор қилиш, харид қилиш ва сотишда бозор тамойилларини кенг жорий этиш, қишлоғ хўжалиги мехнат унумдорлигини ошириш ва манфаатдорликни таьминлашга қаратилган қулай агробизнис мухитини яратишдир. 2021–2023 йилларда уруғлик етказиб бериш босқичма-босқич Уруғчиликни ривожлантириш маркази таркибидаги уруғчилик кластерлари ва элита уруғчилик хўжаликлари, ғаллачилик кластерлари зиммасига юклатилади.

Кейинги йилларда ғалла экинларида сўрувчи зараркунандалардан зарарли хасва, ғалла ширалари, ва буғдой трипси республикамизнинг суғориладиган ғалла майдонларига, зарар келтириб етиштирилаётган ҳосилнинг сифат ва миқдорига сезиларли даражада зиён етказаётганлиги кузатилмоқда [3].

Ушбу зараркунандалардан ғаллани найчалаш фазасидан то пишиш фазаси давригача бошоқни сўриб зарар етказадиган зараркунандалардан бири бу буғдой трипсидир. Буғдой трипсидир (*Haplothrips tritici Kurd*) суғориб ва лалими ғалла деҳқончилигида қилинадиган ҳудудларда кенг тарқалган зараркунандалардан биридир. [4].

Ушбу зараркунанданинг етук зоти ва личинкалари бошоқсимон экинларга зарар етказади.

Кузги буғдой зараркунандаси буғдой трипси сони ва зарари бугунги кунинг долзарб муаммоси бўлиб, қолмоқда айниқса сўнгги йилларда иқлимнинг йилдан-йилга исиши буғдой трипси учун қулай бўлмоқда [1, 2].

Тадқиқот объекти ва услублари. Буғдой трипси ғалла майдонидаги битта поядаги ўртача миқдорлари (дала ичида ва атрофларида алоҳида ҳисоб қилинди) ҳисобланиб уларни

ушбу майдонидаги зичлиги аниқланди. Тадқиқотнинг биологик самарадорилиги Ш.Т. Хўжаев (2004, 2007) услуби асосида, ҳамда Аббот (1925) тенгламаси ёрдамида аниқланди [5].

Тадқиқот натижалари ва уларнинг муҳокамаси. Буғдой трипсига қарши инсектицидларнинг самарадорилигини аниқлаш мақсадида Тошкент вилояти Қибрай тумани "Агросаноат мажмуида *хизматлар кўрсатиш маркази" давлат унитар корхонаси уруғлик ғалла навларининг нав тозалиги аниқлаш* тажриба майдонинг 5 гектарлик ғалла майдонида олиб борилди. Буғдой трипси устида фенологик кузатувлар олиб борилиб, уларнинг тухум қўйиш, ва янги авлоднинг пайдо бўлиши, қишловга кетиш муддатлари ўрганилди. Тажриба майдонидаги буғдой даласида трипсининг личинкаларининг пайдо бўлиши ва нуфузини ҳамда кимёвий препаратларнинг самарадорлигини аниқлаш мақсадида кузатувлар олиб борилди. Ҳисобга олиш майдонининг катталиги 100 м2 ни ташкил қилиб, дала бўйлаб, диаганал йўналишда 5 тадан олинди. Унга кўра янги кимёвий препаратларни синовдан ўтказиш мақсадида ООО «Agro New Turn» Узбекистан, фирмасини Супер-пауер, 25% эм.к. препарати олинди. Ушбу препаратга эталон сифатида эса Данте, 25% эм.к. препарати олинди. Тажриба учун олинган препаратлар қўлланилган кундан бошлаб назорат кузатувлар 3 кундан бошлаб, таҳлил қилиб борилди. Натижалар эса қуйидаги 1 жадвалда келтирилган**.**

Олиб борилган тадқиқотлар натижасига кўра, Супер-пауер, 25% эм.к (0,25 л/га) препарати қўлланилган вариантда кузатувларимизнинг препарат қўлланилгандан кейинги 1 куни самарадорлик 82,2% ни, ташкил қилган бўлса, 3 кунга келиб энг юқори бўлди, яъни 90,4% ни ташкил эди. Кузатувларимизнинг кунига келиб, самарадорлик 92,5% ни ташкил этган бўлса, 21 куни эса 94,5% ни ташкил этди.

Хулоса ва таклифлар. Олиб борилган тадқиқот натижаларига кўра буғдой трипсига қарши кураш олиб боришда кузги ғалла экилган майдонда ғаллани найчалаш давридан бошлаб, ўз вақтида ва самарали фойдаланиш уларни сонини бошқаришда муҳим омил бўлиб ҳисобланади. Ушбу сўрувчи трипсга қарши Супер-пауер, 25% эм.к препаратини гектарига 0,25 л/га

ҳисобида ўз вақтида қўллаш орқали юқори биологик самарадорликка эришиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

1. Замотайлов А.С. Экология насекомых: учеб. пособие / А.С. Замотайлов, И.Б. Попов, А.И. Белый // Краткий курс лекций. – Краснодар, 2009. – 184 с.

2.Чернышев, В.Б. Экология насекомых. Учебник / В.Б.Чернышев – М. : Изд–во МГУ, 1996 – 304 с.

3. Пўлатов З ва бошқалар. Ғалла экинларини зараркунанда, касаллик ва бегона ўтлардан ҳимоя қилишда пестицидларни маъдан ўғитли суспензияга қўшиб ишлатиш. Т. ТошДАУ. Таҳририят –нашриёт бўлими. 2014 й. 3б.

4. Хўжаев Ш.Т. Ўсимликларни зараркунандалардан уйғунлашган ҳимоя қилиш ҳамда агротоксикология асослари, Т., "Наврўз" нашри. 2014. 122-132 б.

5. Хўжаев Ш.Т. Инсектицид, акарицид, биологик фаол моддалар ва фунгицидларни синаш бўйича услубий кўрсатмалар. Т., "Кўҳи-нур" МЧЖ босмахонаси.2004.18-20